

VYRŲ BENAMYSTĖ NAKVYNĖS NAMUOSE IR GATVĖJE: IŠGYVENIMO NARATYVAI

Violeta Ivanauskienė, Natalja Gončiarova

Vytauto Didžiojo universitetas,

Kauno technologijos universiteto inžinerijos licėjus

Anotacija

Straipsnyje analizuojamas benamių vyrų išgyvenimo nakvynės namuose ir gatvėje strategijos. Benamiams paprastai trūksta socialinių ir ekonominių išteklių, todėl jų kasdienis išgyvenimas susijęs su viltimi patenkinti minimalius poreikius: susirasti pastogę ir maisto, apsisaugoti nuo šalčio ir smurto. Išgyvenimas šiame straipsnyje analizuojamas kaip asmenų taikomos strategijos ir veiksmai, siekiant išlikti benamystės situacijoje. Pristatomas empirinis tyrimas, kuriuo siekta išsiaiškinti, kaip benamiai vyrai konstruoja siekį išgyventi benamystę nakvynės namuose ir gatvėje. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kaip benamystę išgyvenantys vyrai taiko tam tikras išgyvenimo strategijas: siekdami gauti maisto lankosi labdaros valgyklose, maitinasi pas draugus, iš minimalių pajamų patys nusiperka produktų ar prašo išmaldos. Siekdami apsisaugoti nuo smurto vyrai stengiasi išlikti budrūs bet kuriuo paros metu, imasi „konfliktų gesintojo vaidmens“, būna drąsūs ir išdidūs, kai kyla grėsmė jų sveikatai. Norėdami apsisaugoti nuo šalčio siekia įsigyti atitinkamų daiktų, susirasti atokesnes vietas, saugančias nuo vėjo ir šalčio.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: benamystė, išgyvenimo strategijos, benamystės priežastys, naratyvas.

Abstract

This article analyzes the survival strategies of homeless men in the night shelters and in the street. Homeless people face social and economic lack of resources and because of that, their daily life is related with hope to meet their minimal needs: to find the shelter and food, to protect themselves from the cold and violence. The article presents empirical study the goal of which was to find out how the homeless people construct their hope to survive the homelessness on the streets and shelters. The results of the research show that homeless men use these survival strategies: in order to get food they go to the charity canteens, get food from their friends, try to buy food with their minimal incomes or beg in the streets. In order to protect themselves from the violence homeless men try to be open-eyed at any time of the day, take the role of “conflict fighter” or try to be brave and proud when there is a threat to their health. Trying to protect themselves from the cold homeless people look for the relevant things and find remote places to hide from wind and cold.

KEY WORDS: homelessness, survival strategies, reasons of homelessness, narration.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v73i1.1272>

Įvadas

Praktinis socialinis darbas pagrįstas vertybių sistema, kuri dažniausiai apima individo orumą ir vertę, apsisprendimo laisvę ir teisę į konfidencialumą. Su žmonėmis reikia elgtis pagarbiai, asmuo turi turėti galimybę valdyti savo gyvenimą, jį keisti, todėl turi būti pripažįstamas kaip unikalus individas, neskirstant pagal

stereotipus. Socialiniai darbuotojai tiki įgimtu žmogaus orumu ir verte, o visuomenė privalo aprūpinti žmogų ištekliais ir paslaugomis, kad jis galėtų tenkinti savo poreikius ir išvengti tokių problemų kaip skurdas, netinkamos gyvenimo sąlygos, badas, ligos, diskriminacija, benamystė, išstūmimas už visuomenės ribų (Morales, Sheator, 1987, cituojama iš Johnson, 2003).

Benamystė gali būti suprantama kaip socialinė atskirtis, kuriai būdingos kitos problemos ir sunkumai. Tai priklausomybės ligos, negalia, patiriamas smurtas, gyvenimas globos namuose, prostitucija, skaudūs vaikystės išgyvenimai. Yra daugybė įrodymų, kad būtent šie rizikos veiksniai ir yra glaudžiai susiję su benamystės reiškiniu (Fitzpatrick, 2011, cituojama iš Manthrope, Cornes, O'Halloran, Joly, 2013). Todėl akivaizdu, kad benamystė – tai ne tik būsto neturėjimas, tai kompleksinis reiškinys, susijęs su tam tikrais asmeniniais sunkumais bei laiku ir tinkamai nesuteikta socialine pagalba.

Socialinio darbo profesija, įvairiais nacionaliniais ir tarptautiniais aktais siekiama apsaugoti žmogaus orumą, reglamentuoti ir teikti paslaugas, kurios leistų užtikrinti šią vertybę. FEANTSA (angl. *European Federation of National Organizations Working with the Homeless*) organizacija (2010) skelbia, kad šiuolaikinėje Europoje niekas neturėtų būti priverstas miegoti gatvėje dėl to, kad neteikiamos aukštos kokybės paslaugos, kurios atitinka žmogaus poreikius, nepriimtina ir tai, kad žmonėms tenka patirti grėsmę savo sveikatai, saugumui ir ypač orumui. Lietuvoje laikino prieglobsčio paslaugas teikia nakvynės namai. Socialinių paslaugų, susijusių su benamyste, reguliavimas ir teikimas leidžia kalbėti apie modernios valstybės vystymą, formuojant ir performuojant socialinių paslaugų teikimo modelį. Tačiau toks socialinės politikos reguliavimas, kai benamystės problemoms spręsti trūksta paslaugų, jos yra neprieinamos ir / ar netinkamai reglamentuojamos, kai asmenų, gyvenančių nakvynės namuose ir gatvėse, skaičius išlieka didelis (Lietuvos statistikos departamento 2013 m. duomenimis, 2012 metais nakvynės namų paslaugomis naudojosi 2447 žmonės, laikino apnakvandinimo paslaugomis – 5900 žmonių. Tuo tarpu 2013 metais nakvynės namuose gyveno 2601 žmogus, o laikino apnakvandinimo paslaugomis tais metais naudojosi 5040 žmonių), gali būti traktuojamas kaip neveiksmingas politikos priemonių ir paslaugų įgyvendinimas.

Benamystė ir išlikimas yra sudėtingas išbandymas žmogui. Benamiams aktuali socialinių, ekonominių išteklių stoka, todėl jų kasdienis išgyvenimas pasireiškia siekiu ir viltimi patenkinti savo minimalius poreikius: susirasti pastogę ir maisto, apsisaugoti nuo šalčio ir smurto (Epel, Bandura, Zimbardo, 2006). S. L. Booth, J. Coveney (2008) teigimu, išgyvenimas gatvėje skatina asmenis imtis veiksmų, kurių jie niekada nebūtų ėmęsi esant „normalioms“ gyvenimo sąlygoms. Todėl išgyvenimas šiame straipsnyje įvardijamas kaip asmenų taikomos strategijos ir veiksmai, siekiant išgyventi benamystę. Benamystė žmones sukrečia, padaro juos

silpnais, vis dėlto kiekvienas jų turi viltį gyventi geriau, todėl socialiniai darbuotojai, dirbdami su benamiais, turi stiprinti jų motyvacinę mąstymą, įgalindami juos pradėti ir tęsti veiksmus, kurie suteiktų vilties ir skatintų siekti tikslo.

Lietuvoje mokslinių darbų, kur būtų tiriamas benamystės reiškinys, yra nemažai. Iš socialinio darbo perspektyvos benamystę tyrinėjo S. Verbauskienė (2010), A. Luneckienė (2007), I. Kipran (2006). Minėtų autorių darbuose analizuojama benamių socialinė integracija į visuomenę, jų asmenybės ypatumai, socialinių paslaugų poreikiai. Yra ir politikos mokslų, sociologų, psichologų atstovų (Indriliūnaitė, 2013; Sadauskas, 2010; Kocai, 2006; Vosyliūtė, Kasparavičienė, Maniukaitė, 2004; Indriliūnaitė, 2009; Mikelionienė, Stankūnaitė, 2013; Petkevičiūtė, 2014; Vosyliūtė, 2005, Kocai, 2008) darbų, kur tyrinėjami benamių socialiniai ryšiai, benamystės reiškinys, kasdienės benamių praktikos, benamystės reiškinio istorinė raida, veiksniai, nulėmę atitinkamą benamių gyvenimą, benamių stigmatizavimo ir kriminalizavimo klausimai, visuomenės atstumtųjų vertybinės orientacijos bei jų formavimosi prielaidos. Lietuvos mokslininkų darbų, analizuojančių benamystę išgyvenimo kontekste, aptikti nepavyko. Tuo tarpu užsienio mokslininkų darbuose benamystę tyrinėjama įvairiais aspektais – sveikatos, senatvės, tapatumo, maskulinizmo, socialinių paslaugų, politikos formavimo ir socialinio teisingumo kontekstuose (Hwang, 2001; Christensen, 2013; Hartnett, Postmus, 2010; Nyamathi, Leake, Gelberg, 2000; Bryan, Hammer, Fisher, 2000; Rowe, 2002; Anderson, Serpa, 2013; Watts, 2013; Bretherton, Hunter, Johnsen, 2013; Martinsson, Weiss, Zierler, 2013; Lindovska, 2014; Coker, Meyer, Smith, Price, 2010; Kore, Kiik, Boswinkel, 2006; Feher, 2011). Išgyvenimo strategijas analizuojančių mokslinių darbų aptikti nepavyko, todėl akivaizdu, kad tai nauja, mažai tyrinėta sritis.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti, kaip benamiai vyrai konstruoja siekį išgyventi nakvynės namuose ir gatvėje. Tyrimo objektas – išgyvenimo naratyvai vyrų benamystės kontekste. Tyrimo klausimai: ką reiškia būti benamiu ir gyventi pasaulyje, kuris kupinas kasdienių pavojų bei neigiamų visuomenės nuostatų; ką benamiams vyrams reiškia gebėjimas susirasti maisto, apsisaugoti nuo šalčio, smurto, konkurencijos; kokias prasmes jie teikia šiems išgyvenimams? Iškelti probleminiai klausimai aktualūs tiek socialinio darbo teorinei, tiek ir praktinei perspektyvai, tam reikia tyrėjų dėmesio.

Tyrimas gali padėti geriau suprasti tiriamą reiškinį, numatyti pagalbos galimybes ar esamų socialinių paslaugų plėtrą ir būtiną paramą, siekiant išsaugoti šių žmonių orumą bei vertę. Siekiant atsakyti į iškeltus probleminius klausimus atliktas kokybinis tyrimas, o duomenys analizuojami, remiantis naratyvine tyrimo strategija.

1. Tyrimo metodologija

Duomenims rinkti ir apdoroti pasirinktas kokybinis tyrimas, kai individas nagrinėjamas ne kaip priklausomas nuo įvairių socialinių dėsnų, bet kaip unikali asmenybė, kuri turi savitą supratimą apie socialinę tikrovę, savitą savimone ir per ją atskleidžia šią tikrovę, suteikia jai prasmę (Tidikis, 2003). Šiuo tyrimu siekiama ne verifikuoti, o atlikti mokslinę žvalgybą: aprašyti pasirinktą pažinimo objektą ir gautų duomenų pagrindu sukurti hipotetinį, tolesniam tikrinimui skirtą objekto modelį. Kita vertus, tyrėjas, remdamasis kokybinio tyrimu, pirmiausiai siekia pateikti holistinį požiūrį ir tik tada pereiti prie analitinio aprašymo (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Kaip tyrimo strategija pasirinktas naratyvas. Naratyvinė metafora reiškia tai, kad žmogus patiria gyvenimą per savo paties gyvenimo istorijos pasakojimą. Ši tyrimo perspektyva leidžia tyrėjui įsiklausyti į žmonių pasakojamą patirtį, pamėginti ją suprasti, bet svarbiausia – ji leidžia pastebėti, kaip vis dėlto pats žmogus renkasi, ką pasakoti, kaip jis pats susieja savo patirties aspektus, vidinę ir momentinę patirtis (Combs, Freedman, 2012). Šis tyrimo metodas leidžia istorijoms suteikti reikšmes ir užpildo erdves tarp to, „kas vyksta“, ir „ką tai reiškia“ (Didion, 1961, cituojama iš Kramp, 2004). Daugialypės istorijos leidžia kalbėti apie daugialypes galimybes, sprendžiant iškilusias problemas. Svarbu pastebėti ir akcentuoti, kad naratyvinis tyrimo metodas remiasi tokiais aspektais, kurie atskleidžia, kaip žmonės, pasakodami savo patirties istorijas, suvokia savo pačių gyvenimą, suteikdami jam tam tikras reikšmes.

Naratyvinio tyrimo metodas, tyrinėjant benamystę išgyvenančių vyrų patirtis nakvynės namuose ir gatvėje, leidžia pažvelgti į problemą ir ją atskleisti „iš vidaus“, išgirsti, pamatyti pačių tiriamų asmenų požiūrį į savo gyvenimą, orientuojantis į prasmes, kurias jie teikia savo patirčių fiksavimui ir analizei. Žmogaus patirtis negali būti perduota kitiems, bet pasitelkus dialogą, interviu galima studijuoti prasmes, kurias jie teikia savo patirčiai. Pats žmogus analizuoja, stengiasi sukurti patyrimo reikšmę, kurią siekia papasakoti interviu gavėjui (Mikutavičienė, Šulskienė, 2012).

Iš dalies struktūruoti kokybiniai individualūs interviu atlikti 2015-01-22–2015-03-17. Tyrimui atlikti pasirinkta natūrali aplinka: interviu su tyrimo dalyviais vyko X nakvynės namuose, kur vyrai naudojami laikino apgyvendinimo paslaugomis, ir X benamių dienos centre. Vyrai pasirinkti tikslingai, nes benamystę išgyvenančių vyrų statistinis skaičius didesnis negu moterų. Iš viso tyrime dalyvavo 9 vyrai: 4 vyrai, besinaudojantys laikino apgyvendinimo paslauga, 4 vyrai – laikino apnakvandinimo paslauga ir 1 – gyvenantis gatvėje arba laikino apnakvandinimo namuose. Vidutinė interviu trukmė – 55 minutės.

Kaip duomenų analizės metodas pasirinkta naratyvinė strategija. Naratyvinei analizei būdingas holistinis požiūris, kuris atskiras pasakojimo dalis susieja į bendrą visumą. Tyrimo duomenų naratyvinė analizė atlikta remiantis G. Malinausko, M. Mozerytės (2011), R. Josselson (2011), C. Moustako (1994), C. Chapman (1994) (cituojuama iš Partis, 2003) išskirtais etapais:

- 1) atidus interviu skaitymas, orientuojantis į pasakojimo visumą;
- 2) skaitymas ir analizė kiekviena tema laiko dimensijos, paaiškinimo (angl. *explanation*) ir socialiniame / kultūriniame kontekste;
- 3) nustatytos prasmės susiejimas su teorija ir pristatymas.

Taigi analizuojant duomenis išgirstos žmonių istorijos suskaidytos į segmentus; siekta suprasti tekstuose slypinčias prasmes; vėliau, laikantis holistinio požiūrio, dar kartą peržiūrėta visa gyvenimo istorija; galiausiai siekta aprašyti, remiantis teorinėmis žiniomis, kaip tam tikri gyvenimo momentai atskleidžia laiko, kultūrinį ir socialinį kontekstus. Svarbu pastebėti, kad pristatant tyrimo rezultatus vartojamos *emic* sąvokos, kuriomis siekta perteikti tyrimo dalyvių vartotas sąvokas, kalbant apie išgyvenimus (Gončiarova, Ivanauskienė, 2013). Tyrime paryškintos kai kurios tyrimo dalyvių interviu ištraukos, siekiant atskleisti patirties unikalumą ir specifiškumą. Tyrimo rezultatų pateikimo dalyje naudota daug citatų, siekiant išryškinti subtilias benamių vyrų patirtis, jas sutrumpinus nepavyktų iki galo perteikti unikalių tyrimo dalyvių išgyvenimų.

Tyrimas atliktas laikantis pagrindinių etikos principų, dėmesį skiriant tyrimo dalyvių požiūriui (Trochim, 2006, cituojuama iš Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė, 2008). Prieš atliekant tyrimą, jo dalyviams pristatytas tyrimo tikslas, uždaviniai ir jų teisės, taip siekiant užtikrinti laisvanoriškumo principą, kai tyrimo dalyvis pats sąmoningai ir laisvai apsisprendžia dėl dalyvavimo. Vėliau, leidus atlikti tyrimą, tyrimo dalyviai informuoti, kad garantuojamas jų pateiktos informacijos konfidencialumas ir anonimiškumas (duomenų analizėje neminėti vardai, pavardės); vengta pateikti bet kokią informaciją, kuri galėtų atskleisti asmens tapatumą. Vardai, pavardės ar kita svarbi informacija koduota pseudonimais. Tyrimo klausimai formuluoti subtiliai, siekiant nepažeisti, nepažeminti benamystę išgyvenančių vyrų. Išgirdus pasakojimus, situacijas ir pastebėjus, kad pažeistas tyrimo dalyvio orumas, jaučiamas menkavertiškumo jausmas, vyrus siekta pastiprinti, akcentuojant jų stipriąsias puses. Benamiai žmonės dažnai jaučiasi neišgirsti, neturintys su kuo pasikalbėti, todėl tyrimo metu siekta, kad vyrai, dalindamiesi savo išgyvenimų patirtimi, jaustųsi svarbūs, daug išmanantys šioje srityje. Tyrimo dalyviams akcentuota, kad kilus neaiškumų, jie gali gauti atsakymus į jiems rūpimus klausimus. Tyrimo metu surinkti duomenys pateikiami autentiška tyrimo dalyvių kalba.

2. Tyrimo rezultatai

Kelio į tapsmą benamiu naratyvas: „Aš nesu išprotėjęs bohemos atstovas, tai man išbandymas, gyvenime pats sunkiausias“ [Ažuolas, 50]

Pasakodami apie savo gyvenimą tyrimo dalyviai dėmesį skyrė savo gyvenimui iki nakvynės namų. Analizuojant tyrimo dalyvių patirtis, išryškėjo sąryšingo naratyvo dalys pagal laiko dimensiją, paaiškinimą (angl. *explanation*) ir socialinį-kultūrinį kontekstą, kai vyrai siekė nusakyti veiksnius, kurie galėjo turėti lemiamos įtakos tampant benamiu. Tyrimo dalyvių paklausus, kaip jie supranta benamystę, daugelis vyrų benamystės sampratą konstravo neatsiedami jos nuo patekimo į šį reiškinį priežasčių. Todėl pateiktas kelio į tapsmą benamių naratyvas apima benamystės suvokimą vyrų akimis ir patekimo į šį reiškinį priežastis.

1 lentelė. Kelio į tapsmą benamiu naratyvas

Nesutarimai ir skyrybos su žmonomis / teistumas / netektys → būsto palikimas šeimai → draugai / pomėgiai / alkoholio vartojimas → pasirinkimas apsigyventi nakvynės namuose

Laiko dimensija: įvykiai dėliojami praeities perspektyvoje

Paaiškinimas (angl. explanation): nesėkmingai susiklostę santykiai praeityje, kalėjimas ir apsisprendimas išeiti iš namų ateityje lėmė tapimą benamiu

Socialinis-kultūrinis kontekstas: „Kada turi pinigų, tu visiems reikalingas, kada tu jų neturi – niekam nereikalingas“

Pirmoji naratyvo dalis atskleidžia žmogaus gyvenimo pobūdį ir pomėgius iki tampant benamiu. Tam tikri rizikos veiksniai apibrėžia individo charakteristiką, kuri susijusi su socialiniu pažeidžiamumu, galinčiu turėti lemiamos įtakos benamystei žmogaus gyvenime. Tapimo benamiu rizikos veiksniai gali būti nulemti situacijos vaikystėje arba atsirasti suaugusiojo gyvenime (MacCratic, 2012). Interviu siekta sužinoti, kaip tyrimo dalyviai konstruoja *benamystės* sąvoką. Pirmoji duomenų analizė atskleidė, kad viena iš priežasčių, turėjusių lemiamos įtakos būsto praradimui, – vyro ir žmonos tarpusavio nesutarimai, dėl ko įvyksta skyrybos ir paliekamas visas užgyventas turtas: *vestuvės* → *komandiruotė* → *skyrybos* → *turto palikimas žmonai*. Įvykiai, nulėmę atsidūrimą gatvėje, Vakario istorijoje dėliojami praeities perspektyvoje:

Nu, tai yra laiko tarpas toks ir viskas <...>. Man benamystė yra keletas mėnesių. Tai yra **laikinas dalykas**. Taip, va, išėjo ir viskas. <...> tai aš palikau viską. Trijų kambarių butą. Nu, taip atsitiko, taip atsitiko. **Norėjo jinai...** kaip norėjo, taip ir gyveno jinai. Dirbti nereikėjo. Aš ją paėmiau su vaiku, keturių mėnesių... Mano klasioko sistra, kuris mirė per auto avariją. Nu ir viskas, va, po skyrybų tie pardavinėjimai butų

prasadėjo. **Aš iš Kaukazo atskridau, ten poilsiaudavau, kiekvienais metais ten skrisdavau.** Tik atskridau, neužėjau pas tėvus net, namo, stovi... iš kur ji sužinojo, kad aš grįžau, nespėjau pas tėvus užėti. Sako pasirašyti reikia. Žinai, turi praeiti trys metai, kad mano parašo reikia. Prašau, sakau, pasirašiau, daryk tu, ką nori [Vakaris, 50].

Įdomu pastebėti, kad kalbėdamas apie priežastis, nulėmusias gyvenimą gatvėje, tyrimo dalyvis mažai kalba apie save. Istorijoje akivaizdžiai galima pastebėti dominuojantį žmonos norą skirtis ir Vakario nuolankumą („norėjo jinai“). Vakaris tarsi įvardija prisiimtą aukos vaidmenį, pabrėždamas savo gailestį draugo sesei, kai ją ištiko nelaimingas įvykis ir ji liko viena su vaiku. Tuo tarpu benamystė konstruojama, siejant ją su laikotarpiu, kuris trunka keletą mėnesių (**„laikinas dalykas“**). Benamystės situaciją nulėmė pablogėję vyro ir žmonos tarpusavio santykiai. Tyrimo dalyvis atkreipia dėmesį į socialinį kontekstą, nurodydamas, kad kiekvienais metais jis išvažiuodavo į užsienį poilsiauti („Aš iš Kaukazo atskridau, ten poilsiaudavau, kiekvienais metais ten skrisdavau“). Galima daryti prielaidą, kad tokios „vienišos“ kelionės galėjo nepatikti jo žmonai, dėl ko ir galėjo įvykti skyrbybos.

Ažuolo naratyvas apie tapsmo benamiu priežastis pateikiamas praeities ir dabarties laiko dimensijoje, kai apie praeitį pasakojama esamuju ir būtuju kartiniu laikais. Kalbėdamas apie praeities įvykius, Ažuolas tarsi pateisina savo dabartinę situaciją nurodydamas, kad įvykiai yra tęstiniai. Kalbėdamas apie benamystę ir jos priežastis, tyrimo dalyvis buvo nusiminęs:

Aš nesu išprotėjęs, bohemos atstovas, **tai man išbandymas, gyvenime pats sunkiausias** <...> čia reikia, aš nežinau, sugebėti, daug ką sugebėti, visko nori, absoliučiai visko nori ir nieko negauni. <...> Man tai yra košmaras, aš normalus žmogus, kaip ir visi, tik tiek, kad dabar, kai suaugęs esu, žinai, galiu pasakyti apie save, viską apie savo gyvenimą, **gimiau netikusioje vietoje, netikusioje šeimoje, negavau visiškai jokio išsilavinimo, negavau žinių, kaip gyventi, nebuvo elementariausių dalykų, nebuvo padorumo, gyvenau grynai gatvėje, nėra čia ko norėti.** Tai va, tai čia iš tikro būtų debilizmas, kad aš pats iš savęs reikalaučiau daugiau, negu aš galiu [Ažuolas, 50].

Benamystė Ažuolo istorijoje siejama su sunkiausiu išbandymu žmogaus gyvenime, kai jis negali patenkinti savo poreikių („tai man išbandymas gyvenime pats sunkiausias“). Akivaizdu, kad šio tyrimo dalyvio gyvenimas nulemtas ne jo asmeninių pasirinkimų, lemiamos reikšmės suaugusiojo gyvenimui turėjo vaikystėje patirti išgyvenimai (kalėjimas, benamystė). A. Grušauskaitės (2012) atliktas tyrimas („Nuteistųjų už labai sunkius nusikaltimus trauminio patyrimo įvertinimas“) atskleidė, kad daugelio nuteistųjų trauminė patirtis prasideda ankstyvoje vaikystėje,

praradus tėvus ar kai jie nesirūpina savo vaikais, kai vaikai nuolat žeminami arba mato netinkamą tėvų elgesį. Ažuolo patirtis atskleidžia, kad iki tampant benamiu, jis ilgą laiką praleido kalėjime, jo elgesio modelis išmoktas iš šeimos narių: „Gimiau netikusioje vietoje, netikusioje šeimoje, negavau visiškai jokio išsilavinimo, negavau žinių, kaip gyventi, nebuvo elementariausių dalykų, nebuvo padorumo, gyvenau grynai gatvėje, nėra čia ko norėti.“ Kalėjimas ir tapimas benamiu Ažuolo istorijoje neatsiejami nuo vaikystėje išgyventų traumų, kurios nesudarė sąlygų pilnaverčiam suaugusiojo gyvenimui. Naratyvo socialinis kontekstas siejamas su socialiniais ryšiais tarp Ažuolo ir jo biologinės šeimos.

Viljamo naratyvas, panašiai kaip ir Ažuolo, atskleidžia, kad išėjimas iš kalėjimo, namų neturėjimas lėmė atsiradimą gatvėje („aš virš 20 metų praleidau kalėjime, suvoki“). Be įkalinimo, vyras vėliau pasakoja ir apie priklausomybę nuo alkoholio, dėl ko iš jo atimti vaikai. Pasak J. Petersilia (2001, cituojama iš Metraux, Culhane, 2004), sparčiai augantys įkalinimų skaičiai rodo, kad įvairiose šalyse trūksta socialinių, ekonominių išteklių, siekiant veiksmingai kalinius reintegruoti į visuomenę. Be to, benamystė yra rodiklis, kad trūksta įvairių paslaugų: būsto suteikimo, pagalbos įdarbinant, psichosocialinių problemų sprendimo, elementarių socialinių paslaugų. Todėl benamystė ir įkalinimas gali būti suprantami kaip vienas kitą lemiantys veiksniai: kaip benamystę išgyvenantis žmogus, praradęs viltį išgyventi, pradeda nusikalstamą veiką ir patenka į įkalinimo įstaigą, kaip išėjęs iš įkalinimo įstaigos ir staiga atsidūręs gatvėje galimai grįžta prie nusikaltimų.

Skirtingai nei kiti tyrimo dalyviai, Viljamas benamystės socialinį konstruklą pateikė ne iš savo gyvenimiškosios patirties, bet iš kitų žmonių patirčių („nu, aš žinau jų žmonas, ten ar pusę žinau apytiksliai“), iš to socialinio konteksto, kuriame jis gyvena:

žmona išvijo iš namų, vot, tokį pavyzdį, tris dienas vienas vyras pagyveno ir aš galiu pasakyti, kad dešimt sustatys vedusių ir, kad jisai benamis, batai nevalyti tas tas, o žmona taigi nevalys arba privers jį. Vot, tau ir benamystė, kas reiškia, nėra šalia. Ir čia gi tas pats, ir čia gi tas pats. Žmona darydavo, **nu, aš žinau jų žmonas, ten ar pusę žinau apytiksliai** [Viljamas, 60].

Skirtingai negu prieš tai aprašytos patirtys, Erlando naratyvas atskleidžia, kad jo benamystė susijusi su besaikiu alkoholio vartojimu ir jo nulemtu „kritimu žemyn“. Priklausomybė ir benamystė yra vienas nuo kito neatsiejami reiškiniai. Pasak P. J. Fisher, W. R. Breakey (1991), alkoholio vartojimas siejamas su benamių praeities išgyvenimais: vaikystėje patirtais sunkumais ar traumomis, kurios vėliau galėjo turėti lemiamos įtakos vartojant alkoholį. Kita vertus, priklausomybė nuo alkoholio vystosi tik vėlesniuose žmogaus gyvenimo etapuose: ilgą laiką žmo-

gaus gyvenimas būna stabilus, tačiau įvykus sudėtingesnei krizei ir nesugebant jos įveikti pradedamas vartoti alkoholis. Erlando naratyvas taip pat atskleidžia, kad jam jaunystėje aktualesni buvo draugai ir alkoholis („Labai stipriai buvau pradėjęs alkoholį vartoti. Su draugais pradėjau alkoholį vartoti“), dėl ko vyras išsiskyrė su žmona ir pasirinko benamio gyvenimą:

Tai kasdienybė. Taip ir yra, kitaip nepavadinsi. Nieko nesikeičia, tos pačios dienos. <...> Išsiskyriau su žmona, ir tiek žinių. Viską ir palikau. Nebijojau išeiti į nežinią. Man visiškai tas pats. Niekas to nekeičia. Pats vartodavau alkoholį, tai aišku... barai, klubai.<...> **Labai stipriai buvau pradėjęs alkoholį vartoti. Su draugais pradėjau alkoholį vartoti** [Erlandas, 42].

Erlando konstruojamas suvokimas apie benamystę leidžia daryti prielaidą, kad tyrimo dalyvis tarsi susitaikęs su esama padėtimi. Paskiri žodžiai *niekas nesikeičia, tos pačios dienos, tai kasdienybė* atskleidžia, kad vyras nededa pastangų keisti esamą situaciją, tačiau pastaroji jo ir neglumina. Vėlesnėje istorijoje Erlandas teigia, kad turi mamą, pas kurią gali sugrįžti, tad benamystė šio žmogaus egzistencijoje yra gyvenimo būdas, kuris vyrui nesvetimas. Be to, draugams, o ne šeimai teikiama pirmenybė tik patvirtina, kad vyrui svarbiau mėgautis laisve, nebūti ribojamam ir pajauti tą klajoklišką gyvenimo būdą.

Apibendrinus rekonstruotų istorijų ypatumus pastebėta, kad tyrimo dalyviai benamystės sampratą konstravo neatsiedami jos nuo šių reiškinį lėmusių priežasčių. Beveik visi tyrimo dalyviai naratyvus dėliojo praeities dimensijoje, išskyrus vieną tyrimo dalyvį, kuriam praeities įvykiai svarbūs jo dabartinei situacijai ir emociniams išgyvenimams. Vyrų pabrėžė, kad benamystė – tai kasdienybė, kai žmogus neturi kur gyventi, apsistoti. Buvimas benamiu tyrimo dalyvių konstruojamas kaip sunkiausias išbandymas žmogui, kuris jį priverčia jaustis nelaimingu ir atstumtu. Vyrų patirtys atskleidė, kad pagrindinės priežastys, lėmusios jų tapimą benamiais, susijusios tiek su subjektyviais, tiek su objektyviais veiksniais: vieniems tai buvo nesutarimai ir skyrybos su žmona, kitiems lemiamos įtakos turėjo teistumas bei laisvės atėmimas, dar kitiems – išgyventos netektys, nutrūkę socialiniai ryšiai. Įdomu pastebėti tai, kad skyrybos, nelaimingai susiklostę santykiai daugelį tyrimo dalyvių paskatino išeiti iš namų, visą užgyventą turtą paliekant šeimos nariams. Išėjimas iš namų, be abejonės, šių vyrų gyvenime nebuvo geriausias sprendimas: gyvenimas pas draugus ir alkoholio vartojimas lėmė jų tapimą benamiais ir apsigyvenimą nakvynės namuose. Tuo tarpu kitų tyrimo dalyvių naratyvai atskleidžia, kad visuomenė vis dėlto nėra pasiruošusi priimti žmonių, kurie po įkalinimo išeina į laisvę: laisvėje šių žmonių dažniausiai laukia benamystė.

**Benamių vyrų vilties išgyventi gatvėje ir nakvynės namuose naratyvas:
„Tai yra kelionė per kopas“ [Vakaris, 50]**

Atlikto tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad benamystė yra vienas sunkiausių išbandymų žmogui, nulemtas skirtingų priežasčių. Visuomenė dar nėra pasiruošusi priimti žmonių, kurie išgyvena socialinę atskirtį: pastebimos benamystę išgyvenančių žmonių skaičiaus augimo tendencijos, iš kalėjimo grįžtantiems asmenims vis dar sunku reintegrotis į visuomenę, dėl ko neretai buvę nuteistieji tampa benamiais. Buvimas benamiu nereiškia, kad žmogus tik turi susirasti pastogę ir patenkinti savo minimalius poreikius, tai kur kas daugiau. Benamystę išgyvenantys vyrai per trumpą laiką turi susirasti darbą, būti pakankamai finansiškai stabilūs, kad galėtų išsinuomoti būstą, „atsilaikyti“ prieš gatvėje patiriamą smurtą, alkoholio vartojimą. Todėl šioje straipsnio dalyje siekiama atskleisti, kaip vyrai stengiasi išgyventi gatvėje, kaip susiranda maisto, apsisaugo nuo šalčio, kaip konstruoja savo išlikimą. Svarbu akcentuoti, kad daugelio tyrimo dalyvių įvykiai, lėmę dabartinį elgesį, konstruojami praeities perspektyvoje. Kitaip tariant, praeitis įgauna dabarties formą ir leidžia daryti prielaidas, kad tyrimo dalyvių emocijos, patirtys dar neišgyventos.

2 lentelė. Išgyvenimo gatvėje naratyvas

Skausmingi benamystės išgyvenimai → siekis susirasti maisto (valgyklos, draugai, išmalda) → siekis apsisaugoti nuo smurto (drąsos demonstravimas, budrumas, konfliktų gesintojo vaidmuo) → siekis apsisaugoti nuo šalčio (reikalingų daiktų įgijimas, atokesnių vietų paieška) → išgyvenimas pavieniui / grupėmis → viltis išgyventi

Laiko dimensija: įvykiai, nulėmę dabartinį elgesį, konstruojami praeities perspektyvoje
Paaiškinimas (angl. explanation): benamystė – skausminga patirtis vyrams, kai stengiamasi vadovautis įvairiomis išgyvenimo strategijomis, turint viltį kuo greičiau įveikti šį reiškinį, kartu konstruojant ir savo vyriškumą

Socialinis-kultūrinis kontekstas: „Yra lyderių nemažai yra savarankiškų būtybių, kurios dar nesugebėjo prasigerti, o kurios jau prasigėrė iš lyderių būna nuboksuojami į žemesnę kastą“

Kaip teigia M. Partis (2003), vieniems asmenims gyvenimas gatvėje yra sudėtingas ir sukelia neigiamus jausmus, o kiti – priešingai, gyvenimą gatvėje sieja su laisve, mėgaujasi tuo, ypač šis jausmas apima žmones vasarą. Ažuolo naratyvas atskleidžia, kad jam benamystė sukelia skaudžius prisiminimus. Nepaisant to, kasdienė rutina apima tam tikrus dienos ritualus, rutiną, tai suteikia benamiams viltį išgyventi. Ažuolas taip pat siekia kuo greičiau išgyventi savo benamystę, todėl stengiasi susirasti darbą ir taupyti uždirbtus pinigus:

<...> pasiskambinu kažkur dėl darbo, dabar, va, paskutines savaites rimčiau. <...> nėra paprasta, jau galiausiai sakai dzin, viską skaičiuoju praktiškai iki sudilusio cento,

suskaičiuoji viską, jeigu paskaičiuoji, kad kažkas netinkamai ir vėl atmetinėji, **aš gi nesu beprotis, arba mazochistas, sadistas, kuriam patinka skausmas, arba kaip sukelia kito žmogaus kančia** [Ažuolas, 50].

Pasak D. Farrugia (2010), benamiai žmonės dažnai apibūrinami kaip tingūs asmenys, kuriems trūksta atsakomybės, ypač kai kalbama apie darbo rinką. Jie nesiekia aktyviai dalyvauti darbo rinkoje ir visuomeninėje veikloje ir nerodo jokios motyvacijos. Tačiau Ažuolo patirtis paneigia šį visuomenėje nusistovėjusį stereotipą: jis siekia išgyventi gatvėje, susirasdamas darbą. Įdomu pastebėti tai, kad motyvacijos nebuvimą, nenorą kažką keisti esamoje situacijoje Ažuolas apibūdina metaforiškai: „Aš gi nesu beprotis, arba mazochistas, sadistas, kuriam patinka skausmas, arba kaip sukelia kito žmogaus kančia.“ Šie žodžiai patvirtina, kad benamystė žmogui yra sunkus išbandymas, tai lemia tam tikras pasekmes (pvz., beviltiškumą ar bejėgiškumą, kai nesiseka įveikti benamystės), sukelia skausmą.

Tuo tarpu Viljamo istorija apie išgyvenimą gatvėje ypatinga. Nors šis tyrimo dalyvis turi darbą, santaupų, tačiau prireikus geba išgyventi prašydamas išmaldos, bet ne taip, kaip daugelis gatvėje matomų žmonių, bet vadovaudamasis tam tikra savita strategija:

Man todėl, man nėra problemų, man nėra problemų maistas. Aš galiu vot taip vot, trys namai, vot aš tau įrodyčiau tiesiog taip, jeigu reikėtų, aš tau įrodyčiau, nuosavi namai, priečiau, vat, taip apsirengęs prieš kitus žmones: **aš neturiu ką vaikam duoti valgyti**, iš darbo, nu, bankrutavo firma, gal turite kokio darbo. <...> atečiau pas žmones ir sakyčiau ar negalima pas jus žmonės tašytę į sandėliuką padėt kur, pasakysiu, pasakambinsiu, neturiu kur daiktų padėt. Supranti, nu, man akys nežiba. Ateiti pas žmones paprašyti valgyti, pasakyti ne tai, kad duokite prašau, aš alkanas, bet kita forma pasakyti. Visiem kainuoja, visi turi šeimas, vaikus savas problemas [Viljamas, 60].

Pasak S. L. Booth, J. Coveney (2008), maisto susiradimo praktika prašant išmaldos, atskleidžia tam tikras žmonių vertybes, tikėjimą ir standartus. Atsižvelgiant į tai benamiai žmonės gali būti skirstomi į dvi grupes: turintieji tvirtus moralės principus, kurių laikosi ir nepažeidinėja, ir tie, kuriems tam tikra moralė yra svarbi, bet noras valgyti vis dėl to verčia prašyti išmaldos. Viljamo patirtis tokią praktiką patvirtina. Nors vyras turi darbą, minimalių pragyvenimo lėšų, prireikus jis gali žmonių paprašyti pinigų maistui. Svarbu pastebėti, kad tyrimo dalyvis tai daro ne tiesmukiškai, bet taikydamas tam tikrą strategiją: „Aš neturiu, ką vaikam duoti valgyti.“

Tuo tarpu Taurui išgyventi padeda draugai: „Einu pas draugus, aš neklaidžioju taip, eisiu pas draugus, nueisiu ten, nueisiu ten.“ Tyrimo dalyvio istorijoje draugų pagalba yra kraštutinis, paprastai Tauras stengiasi išgyventi pasitelkdamas savo įgūdžius ir gebėjimus, susidarydamas tam tikrą dienotvarkę:

galvoju visą laiką, išgyventi tai reikia. Visi draugai, šeimos niekad nieko neprašiau ir nieko neprašiau, **durnas vyriškas, durnas**, čia aišku, bet ne... O šiaip tai, kaip pasakyti, daug kas stebisi, kaip aš išgyvenu. Stebisi, tegu stebisi. <...> čia dabar reikia galvoti, pastoviai galvoti... o šiaip tai sveikata nesiskundžiu, o šiaip tai sunku... <...> **Mane jau pamokino, be dokumentų likau, be paso, be pinigės, be pinigų**, ir nujaučiu, kas tai padarė, bet negaliu įrodyti <...> aš buvau bare, tam bare pavalgiau, išgėriau, išėjau ir neatsimenu, kaip nukritau. O kai atsikėliau, jau nieko nėra. **Nu, kažkaip tai aš savisaugos instinktą tai turiu**, o išėjau aš tai parūkyti ir tiek <...> nu, aš šiaip tai pastoviai darbą kažkokį randu. Negaliu be darbo. Randu tai ten, tai ten, nes vis tiek reikia gyventi, reikia valgyti. Negali visai nieko... pinigų niekas neduoda, niekas nė karto nedavė, ir jums neduos net. Tikrai neduos, taip, kad ir man niekas neduoda, nu, gali vieną kitą kartą duoti, nu, bet tai pačiam negražu [Tauras, 64].

Tauro istorija atskleidžia, kad pagalbos iš artimųjų ir draugų prašymas siejamas su vyriškumo menkėjimu. Pagalbos prašymas tarsi parodo, kad žmogus silpnas ir negali savimi pasirūpinti. Be to, Tauras benamystės konstrukta sieja ir su žmogaus kalte atsidūrus tokioje situacijoje. Todėl galima daryti prielaidą, kad pagalbos iš savo artimųjų atsisakymas reiškia ne tik savo vyriškumo demonstravimą („durnas vyriškas, durnas“), tai kartu ir noras pačiam dėl savo kaltės „kritus žemyn“ sugrįžti į pradinę padėtį. Tyrimo dalyvio istorija taip pat atskleidžia, kad jam teko susidurti su smurtu gyvenant gatvėje („Mane jau pamokino, be dokumentų likau, be paso, be pinigės, be pinigų“), tačiau tokia įgyta patirtis siejama su tam tikrų įgūdžių lavinimu, kurie vėliau padeda žmogui išgyventi – gyvendamas gatvėje žmogus turi būti nuolat budrus. Pasak M. K. Fitzpatrick, E. M. LaGory, J. F. Ritchey (1999) ir L. R. Simons, B. L. Whitbeck (1991, cituojama iš Lee, Schreck, 2005), benamiams žmonėms, kurie daug laiko praleidžia gatvėse tiek dieną, tiek naktį atsiranda grėsmė tapti įvairaus pobūdžio nusikaltimo aukomis.

Skirtingai nei kiti tyrimo dalyviai, Vakaris atvirai pasakojo, kaip jam pavyksta išgyventi gatvėje. Kalbėdamas apie maisto paieškas, jis, panašiai kaip ir Viljamas, turi savitą strategiją:

Nu, koks gyvenimas, **reikia išgyventi sugebėti**. <...> aišku išgyventi. Nu vot, aš neturiu nei cento. Nu ir už ką aš valgau? Reikia išgyventi... **Reikia sukstis... Vogti aš nevagiu, man šimtą metų nereikia**. Žmonės duoda. <...> Aš ne tai, kad išmaldos prašau. Pas mane vis tiek kitokia sistema. Nu va, aš, pavyzdžiui, turiu 10 centų. Aš einu į parduotuvę, einu nesvarbu ten į „Norfą“, „Iki“, koks skirtumas. Einu, užeinu, paimu batoną, paimu, ką man pavalgyti reikia, **man, sakau, trūksta, galite duoti 10 centų, 15 centų**. Kas litą duoda, kas 20 centų duoda, kas nieko neduoda. Nu, trūksta, sakau, ant maisto, neturiu, sakau, tiesiai šviesiai. <...> Vakar, va, vienas krapštė krapštė, sako neturiu, imk eurą. Davė eurą... Kas kiek gali, nesvarbu ar 10, ar 6... nu, tai susirenka gi... O aš sau kraunu po biški maisto, paskaičiavau, kiek pas mane yra, ką man dėti, ir viskas. Ir vėl, ir neišeinu, sukuos salėj, pastoviai [Vakaris, 50].

Vakario istorijoje aiškiai įvardijama, kad siekiant išgyventi, reikia mokėti tai daryti („reikia išgyventi sugebėti“, „reikia suktis“). Įdomu pastebėti, kad, nors benamystę išgyvenantiems žmonėms trūksta tam tikrų dalykų, jie negali patenkinti savo pagrindinių poreikių, visgi jų moralumas ir atsakomybė neleidžia jiems imtis nusikalstamos veikos („Vogti aš nevagiu, man šimtą metų nereikia“), kokia prasta jų padėtis bebūtų. Toks šių žmonių pasirinkimas yra pagirtinas: nors žmonės į juos žiūri niekinamai, jie sugeba būti stiprūs ir priimti sprendimus net pamindami savo orumą (išmaldos prašymas), bet nesiima amoralių veiksmų. Vakaris, siekdamas gauti maisto, taiko savitą strategiją – prašo išmaldos. Tyrimo dalyvis nesėdi gatvėje, prašydamas, kad jam paaukotų centų, bet vaikšto po parduotuves prašydamas ir bandydamas įrodyti, kad pinigų jam reikia maistui („man, sakau, trūksta, galite duoti 10 centų, 15 centų“). Atliekant tyrimą pastebėta, kad dėl nepakankamų finansinių išteklių Vakario valgymo įpročiai taip yra pakitę: „Aš iš ryto niekada nevalgau“. Be maisto paieškos, Vakariui tenka rūpintis ir savo nakvyne. Tyrimo dalyvio teigimu, jam dažnai tenka miegoti gatvėje: „Šiandien, pavyzdžiui. Prieš tai tris naktis iš eilės.“ Miegant gatvėje, ant suoločių („aš lauke miegu“), taip pat reikia tam tikros išgyvenimo strategijos:

<...> **aš lauke miegu.** Galit paklausti, stotelėj, va.<...> Paimi putas, po šikna pasidedi, jinaš šilumą duoda gerą, nes suoliukai taigi ką... stotelėj po stogu, bet traukia labai stipriai, tai va nenori susirgti... <...> Turiu savo vietas... Paslepiu, kad nepaimtų ir vsio. Neišmestų... Nieko čia baisaus. **Paskui būna pas draugus pernakoju, nakvynkėj.** Įvairiai būna [Vakaris, 50].

Tam tikrų daiktų, kurie padeda apsisaugoti nuo šalčio, turėjimas skatina tyrimo dalyvį susirasti atokesnes vietas, kur jis galėtų paslėpti savo nakvynės reikmenis. Vakariui netenka nuolat miegoti gatvėje, kartais jis pasinaudoja nakvynės namų paslaugomis, draugų pagalba. Pasak N. Dachner, V. Tarasuk (2002), miegant viešose vietose benamystę išgyvenantiems žmonėms tenka turėti reikalų su policija. Miegojimas ar vaikščiojimas naktimis miesto gatvėmis, be abejonės, policijai sukelia įtarimų, todėl benamiai žmonės sustabdomi. Vakario patirtis taip pat atskleidžia, kad jam teko susidurti su policijos pareigūnais:

Paklausė: „dokumentus turi?“, „turiu“, „paieškomas?“, „net nesėdėjęs, sakau, niekam nereikalingas, sakau, pasijuokiau“. Patikrino per kompiuterį ir viskas, nu ir vsio, tiek žinių. Sakau, nēr kur pasidėti [Vakaris, 50].

Skirtingai nuo kitų tyrimo dalyvių, Rapolo patirtis atskleidžia, kad vyrai laikino apgyvendinimo namuose stengiasi išlikti kaip grupė:

Pagrindė, pasižiūrėk, beveik visi buvo vedę, beveik visi turėjo namus, dabar, pasižiūrėk, visi pensininkai čia arba invalidai, arba vienas kitas iš zonos grįžęs. Nu ir... taip ir čia tas pats. Žmogus nepatiko, tu su juo nenori bendrauti, tai ką tu su juo eisi, kaip ten sakant į... Nu ačiū, atleisk, laba diena, viso gero. <...> Yra kaimynai, su kuriais nori nenori bendrauji. Yra vieni, su kuriais normaliau bendrauji, yra kiti, kurie patys – jiems neaktualu, jie nenori. <...> Čia, žinok, vienas lauke ne karys, jeigu tu užsisklėsi, būsi vienas, be apvalkalėlio. Bet ne kiekvienas sugeba. **Kitas užsisklendžia, bet jisai ilgai netempia**, žinot, užsisklendžia, o paskui nervus nuramint ir paskui pasibaigia visi tie... į dugną, į dugną, į dugną [Rapolas, 48].

Rapolas, skirtingai negu kiti tyrimo dalyviai, apie draugus nekalbėjo. Todėl akivaizdu, kad jis su nakvynės namų gyventojais palaiko draugiškus ryšius. L. Rew (2000) atliktas tyrimas (“Without Parental Consent: Conducting Research with Homeless Adolescents”) atskleidė, kad tie, kurie jaučiasi vieniši būdami benamiai, nurodo, kaip išvengti šio jausmo. Galima susirasti žmogų, draugą, su kuriuo gali pabendrauti, arba įsigyti augintinį. Akivaizdu, kad gyvenant nakvynės namuose turėti augintinį nėra galimybės, tad ryšiai palaikomi su ten gyvenančiais asmenimis. Rapolas patvirtina mokslines įžvalgas, kad vienišumo jausmas gali sukelti skaudžius išgyvenimus („kitas užsisklendžia, bet jisai ilgai netempia <...> į dugną, į dugną, į dugną“).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyviai, kad išgyventų benamystę, taiko tam tikras strategijas. Tyrimo dalyvių rekonstruoti naratyvai atskleidė, kad benamystę išgyvenantys žmonės nėra tingūs ar nemotyvuoti asmenys, atvirksčiai, jų vertybės, moralumas ir atsakomybė visuomenei neleidžia jiems imtis nusikaltamos veikos, nors ir trūksta tam tikrų dalykų, kurie padėtų patenkinti minimalius poreikius. Užuoat vykde nusikaltimus, jie imasi tam tikrų išgyvenimo strategijų. Siekdami gauti maisto, vieni tyrimo dalyviai naudojami valgyklomis, teikiama labdara, valgo pas draugus, kiti, kurie gauna vienokias ar kitokias pajamas, stengiasi maisto nusipirkti, dar kiti prašo išmaldos. Antrasis tyrimo dalyvių naratyvas atskleidė, kad benamystę išgyvenantys asmenys susiduria su smurtu tiek gatvėje, tiek nakvynės namuose. Siekdami išvengti vienokio ar kitokio fizinio smurto, tyrimo dalyviai taiko tam tikras strategijas: vieni sako, kad svarbu būti budriam, kiti imasi konfliktų „gesintojo“ vaidmens, dar kiti teigia, kad svarbu turėti drąsos ir „pastovėti“ už save. Benamiai žmonės susiduria ir su padidėjusia rizika fizinei sveikatai dėl šalčio. Siekdami apsaugoti jie stengiasi kuo daugiau judėti, susirasti atokesnes vietas ir įsigyti atitinkamų daiktų, kurie juos apsaugotų. Vienatvė benamių žmonių gyvenime – daugeliui pažįstamas jausmas. Atsižvelgiant į tai, kaip jaučiasi – vieniši / nevieniši, jie konstravo ir sampratą, kaip benamiai išgyvena: pavieniui ar kaip grupė. Tie respondentai, kurie turi draugų, benamystę išgyvena pavieniui. Tuo tarpu tie asmenys, kurie už nakvynės namų ribų nepalaiko socialinių ryšių, benamystę išgyvenančius žmones įvardijo kaip grupę.

Išvados

1. Benamystę tyrimo dalyviai apibrėžė kaip patį sunkiausią ir daugiausiai pastangų reikalaujantį išbandymą žmogui. Vyrų pabrėžė, kad tai praeityje netinkamai susiklosčiusių aplinkybių padarinys. Pagrindinės priežastys, lėmusios tyrimo dalyvių tapsmą benamiu, susijusios ir su subjektyviais, ir su objektyviais veiksniais: vieniems tai buvo nesutarimai šeimoje ir skyrybos su žmona, kitiems lemiamos įtakos turėjo teistumas ir laisvės atėmimas, dar kitiems – išgyventos netektys ir nutrūkę socialiniai ryšiai. Šios priežastys lėmė tyrimo dalyvių išėjimą iš namų – į gatvę, pas draugus, viską paliekant savo šeimos nariams.

2. Vyrų praktinė patirtis pagrindžia teoriją, kad buvimas benamiu nereikia vyriškumo praradimo. Tai kasdienė kova už savo būvį ir gerovę, kuria siekiama įveikti kylančius pavojus, susidūrus su nesaugumu ir nenusipėjamumu. Benamių vyrų puoselėjamos vertybės, moralumas ir atsakomybė visuomenei neleidžia imtis nusikalstamos veikos, net jei jie išgyvena skurdą ir negali patenkinti minimalių poreikių. Užuot vogę, kas, tyrimo dalyvių teigimu, būtų paprasčiau, jie imasi tam tikrų išgyvenimo strategijų. Siekdami patenkinti pagrindinius savo poreikius (maisto, saugumo) vyrai maistą perka patys, lankosi labdaros valgyklose, maitinasi pas draugus, prašo išmaldos, kas pamina jų orumą. Tuo tarpu norėdami apsaugoti nuo smurto, visada stengiasi išlaikyti budrumą, turėti drąsos apginti save ar imtis konfliktų „gesintojo“ vaidmens.

3. Vienatvė benamių žmonių gyvenime – daugumai pažįstamas jausmas. Tie, kurie jaučiasi vieniši būdami benamiai, nurodo, kad jie išgyvena kaip grupė, vieni su kitais palaikydami socialinius ryšius, prireikus teikdami vieni kitiems pagalbą. Kita tyrimo dalyvių dalis atskleidė, kad jie nesiekia išgyventi kaip grupė, o labiau kaip pavieniai asmenys. Jiems pagalba iš tokio pat likimo žmonių neprasminga ir nereikalinga, nes palaiko socialinius ryšius su draugais, kurie nėra benamiai ir gali padėti finansiškai.

Gauta 2015 12 12

Pasirašyta spaudai 2016 03 07

Literatūra

- Anderson, I., Serpa, R. (2013). The Right to Settled Accommodation for Homeless People in Scotland: A Triumph of Rational Policy-Making? *European Journal of Homelessness*, Vol. 7, No. 1, p. 13–41.
- Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda: „Nemuno“ spaustuvė.
- Booth, L. S., Coveney, J. (2008). *Survival on the Streets: Prosocial and Moral Behaviors Among Food Insecure Homeless Youth in Adelaide, South Australia*. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, Vol. 2(1), p. 41–53.

- Booth, L. S., Coveney, J. (2008). Survival on the Streets: Prosocial and Moral Behaviors Among Food Insecure Homeless Youth in Adelaide, South Australia. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, Vol. 2(1), p. 41–53.
- Bretherton, J., Hunter, C., Johnsen, S. (2013). ‘You can judge them on how they look...’ Homelessness Officers, Medical Evidence and Decision-Making in England. *European Journal of Homelessness*, Vol. 7, No. 1, p. 69–93.
- Bryan, D. A., Hammer, C. J., Fisher, D. F. (2000). Whose Hands Reach Out to the Homeless? Patterns of Helping Among High and Low Communally Oriented Individuals. *Journal of Applied Social Psychology*, Vol. 30, 5, p. 887–905.
- Christensen, J. (2013). “Our home, our way of life”: spiritual homelessness and the sociocultural dimensions of Indigenous homelessness in the Northwest Territories (NWT), Canada. *Social & Cultural Geography*, Vol. 14, No. 7, p. 804–828.
- Coker, D. A., Meyer, D., Smith, R., Price, A. (2010). Using Social Justice Group Work With Young Mothers Who Experience Homelessness. *The Journal for Specialists in Group Work*, Vol. 35, p. 220–229.
- Combs, G., Freedman, J. (2012). Narrative, Poststructuralism, and Social Justice: Current Practices in Narrative Therapy. *The Counseling Psychologist*, Vol. 40(7), p. 1033–1060.
- Dachner, N., Tarasuk, V. (2002). Homeless “squeegee kids”: Food insecurity and daily survival. *Social Science and Medicine*, Vol. 54, p. 1039–1049.
- Epel, S. E., Bandura, A., Zimbardo, G. (2006). Escaping Homelessness: The Influences of Self-Efficacy and Time Perspective on Coping With Homelessness. *Journal of Applied Social Psychology*, Vol. 29 (3), p. 575–596.
- Farrugia, D. (2010). The symbolic burden of homelessness Towards a theory of youth homelessness as embodied subjectivity. *Journal of Sociology*, Vol. 47(1), p. 71–87.
- FEANTSА. *Panaikinti benamystę yra įmanoma!* Prieiga internete: http://www.feantsa.org/spip.php?action=acceder_document&arg=561&cle=f91db52718ce5b9cc5184f757c251c6225c18adb&file=pdf%2Ffea_001-09_it.pdf [žiūrėta 2016-02-05].
- Feher, B. (2011). Understanding the Homeless Experience in Hungary through a Narrative Approach. *European Journal of Homelessness*, Vol. 5, No. 1, p. 49–67.
- Fischer, J. P., Breakey, R. W. (1991). The Epidemiology of Alcohol, Drug, and Mental Disorders Among Homeless Persons. *American Psychologist*, Vol. 46, Nr. 11, p. 1115–1128.
- Gončiarova, N., Ivanauskienė, V. (2013). Benamių vyrų patirtys: atvejai iš nakvynės namų. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, Vol. 12(2), p. 65–89.
- Grušauskaitė, A. (2012). Nuteistųjų už labai sunkius nusikaltimus trauminio patyrimo įvertinimas. *Socialinis ugdymas*, Nr. 21 (32), p. 112–122.
- Hartnett, P. H., Postmus, L. J. (2010). The Function of Shelters for Women: Assistance or Social Control? *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, p. 289–302.
- Hwang, W. S. (2001). Homelessness and health. *Canadian Medical Association Journal*, Vol. 164, No. 2, p. 229–233.
- Indriliūnaitė, R. (2009). Kriminalinė subkultūra už įkalinimo įstaigos ribų: benamiai, buvę nuteistieji. *Grupės ir aplinkos*, Nr. 1, p. 127–141.
- Indriliūnaitė, R. (2013). *Benamystė Lietuvoje: nakvynės namų gyventojų (iš)gyvenimo praktikos*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Johnson, C. L. (2003). *Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris*. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija.
- Kipran, I. (2006). *Benamių asmenybės ypatumai*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: VPU.
- Kocai, E. (2006). Benamystė kaip socialinis reiškiny. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2, p. 53–62.
- Kocai, E. (2008). Socialinė benamių atskirtis ir jos formavimasis. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 1, p. 105–118.
- Kore, J., Kiik, R., Boswinkel, E. (2006). Homelessness in Estonia – Problem of the Individual or the Society? *International Journal of Housing Policy*, Vol. 6, p. 297–312.
- Kramp, K. M. (2004). *Exploring Life and Experience through Narrative Inquiry*. Foundations for Research – Methods of Inquiry in Education and the Social Sciences.
- Lee, A. B., Schreck, J. Ch. (2005). Danger on the Streets Marginality and Victimization Among Homeless People. *American Behavioral Scientist*, Vol. 48, Nr. 8, p. 1055–1081.
- Lietuvos statistikos departamentas. (2013). *Informacija: socialinės paslaugos 2013*. Prieiga internete: http://www.socmin.lt/download/8480/informacija_soc_paslaugos_2013.pdf [žiūrėta: 2016-02-05].
- Lindovska, A. (2014). Housing Homeless People in Europe. *European Journal of Homelessness*, Vol. 8.1, p. 97–115.

- Luneckienė, A. (2007). *Benamių socialinė integracija į visuomenę*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: VPU.
- MacCratic, M. R. (2012). *Criminal Interventions with Homelessness: Risk Factors for Incarceration among the Service Seeking Homeless in San Diego*. Master thesis.
- Malinauskas, G. Mozerytė, M. (2011). Paauglių išgyvenimai tėvams dirbant užsienyje: naratyvinis reiškinių suvokimo būdas. *Kultūra ir visuomenė*, Nr. 2(1), p. 61–78.
- Manthroe, J., Cornes, M., O'Hallora, S., Joly, S. (2013). Multiple Exclusion Homelessness: the Preventive Role of Social work. *British Journal of social work*, Nr. 7, p. 1–13.
- Martinsson, S., Weiss, T., Zierler, A. (2013). Accommodating Homeless Families in the Private Rented Housing Sector: Experiences from a Supported Housing Project in Vienna. *European Journal of Homelessness*, Vol. 7, No. 1, p. 117–135.
- Metraux, S., Culhane, P. D. (2004). Homeless Shelter use and Reincarceration Following Prison Release. *Criminology & Public Policy*, Vol. 3, p. 139–160.
- Mikelionienė, M., Stankūnaitė, G. (2013). *Benamystė kaip socialinės atskirties raiška: „N“ nakvynės namų atvejais*. Prieiga internete: <https://ojs.kauko.lt/index.php/ssktpd/article/view/431> [žiūrėta 2016-02-05].
- Mikutavičienė, I., Šulskienė, R. (2012). Metadono programos veiksmingumo vertinimas: subjektyvios gyvenimo kokybės paradigma. *Sveikatos mokslai*, Vol. 22, No. 5, p. 64–70.
- Nyamathi, M. A., Leake B., Gelberg, L. (2000). Sheltered Versus Nonsheltered Homeless Women. Differences in Health, Behavior, Victimization, and Utilization of Care. *Journal of General Internal Medicine*, Vol. 15, p. 565–572.
- Partis, M. (2003). Hope in homeless people: a phenomenological study. *Primary Health Care Research and Development*, Vol. 4, p. 9–19.
- Petkevičiūtė, R. (2014). Socialinės atskirties kriminalizavimas: įkalinimo patirties turinčių benamių atvejais. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, Nr. 5 (2), p. 85–104.
- Rew, L. (2000). Friends and Pets as Companions: Strategies for Coping with Loneliness Among Homeless Youth. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, Vol. 13(3), p. 125–132.
- Rowe, J. (2002). Survival Strategies of the Homeless and Drug Dependent: 'Don't Wander Around In Bare Feet' the Squatting Experience. *Paper presented at the Housing, Crime and Stronger Communities Conference convened by the Australian Institute of Criminology and the Australian Housing and Urban Research Institute and held in Melbourne*, p. 1–13.
- Sadauskas, J. (2010). Socialinis darbas su benamiais. Sud. J. R. Šinkūnienė. *Socialinis darbas: profesinė veikla, metodai ir klientai: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 483–507.
- Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Lietuvos teisės universitetas.
- Verbauskienė, S. (2010). *Laikino apnakvindinimo ir laikino apgyvendinimo nakvynės namų vyrų socialinių paslaugų poreikiai*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: VDU.
- Vosyliūtė, A. (2005). Vargetos: ieškant gyvenimo sąlygų ir savęs. *Socialinis darbas*, Nr. 4(2), p. 33–41.
- Vosyliūtė, A., Kasparavičienė, V., Maniukaitė, G. (2004). *Varguomenė: gyvensena ir vertybės*. Socialinių tyrimų institutas.
- Watts, B. (2013). Rights, Needs and Stigma: A Comparison of Homelessness Policy in Scotland and Ireland. *European Journal of Homelessness*, Vol. 7, No. 1, p. 41–69.

MEN'S HOMELESSNESS IN THE NIGHT SHELTERS AND IN THE STREET: NARRATIVES OF SURVIVAL

Violeta Ivanauskienė, Natalja Gončiarova

Summary

Homelessness has always been an important issue in any state and society. It is a complicated phenomenon because of which people lose their dignity, experience

violation of their rights and personal crises. The European Federation of National Organizations Working with the Homeless (2010) states that in modern Europe nobody should sleep in a street because of the lack of the high-quality services which should be compatible with the needs of any person. It is also not acceptable that people experience harm to their health, safety and, especially, dignity. The more people are involved in the public life, the more development of Europe will be promoted. Thus, concerning all the mentioned aspects, the state must ensure rights of homeless people and protect their dignity. Control and implementation of social services in the area of homelessness lead to the wider development of the modern state, shaping and re-shaping the model of providing social services. Homeless people face the lack of social and economic resources, so their everyday survival is trying to meet the minimal needs: to find shelter and food; to protect themselves from cold and violence. Homelessness makes people weak and uncertain but nevertheless, each person has the hope to live better, so social workers, while working with the homeless, have to strengthen their motivation and empower them to act pursuing their hope and goal.

The qualitative research has been conducted in order to better understand the phenomenon of homelessness and identify the main problems that homeless men experience. According to the qualitative research method, an individual is seen not as dependent on different social regularities but as a unique personality, who has original understanding of social reality. The aim of the research is to show how homeless men construct hope to survive in the night shelters and in the streets. The following research questions have been raised: what does it mean to be a homeless person and live in the world facing daily dangers and society's negative attitude? What is the meaning of capacity to find food, protect oneself from cold, violence, competition? The research is based on the position of subjective – interpretive epistemology. In order to reveal the narratives of homeless men, semi-structured qualitative interview has been chosen. 9 participants (42–72 years old) took part in the research. The interviews were conducted in research participants' natural environment: in X night shelter and in X day center for homeless people. Average interview duration was 55 minutes.

The analysis of collected data was based on the method of narrative strategy. This analysis allows the researcher to listen to research participants attentively trying to understand their life experiences. Holistic attitude is characteristic for narrative analysis as it integrates separate parts of the narration into overall unit. The following stages of the analysis were used: attentive reading of an interview, stressing the wholeness of the narration; reading and analyzing each theme of the interview in time dimension, explanation and in social / cultural context; associating the meanings with theoretical background and then presenting them. It is also

important to point out that presenting research findings *emic* concepts are used. These concepts help to convey notions used by research participants when they talked about their life experiences. Presenting research findings many quotations are used so as to highlight sensitive and unique experiences of the homeless men.

The research was conducted following main ethical principles: the research aim, objectives were presented before the interview; research participants were informed about confidentiality and their right to take part in the research or not.

According to the results of the research, in the practical context, homelessness is constructed as the most difficult and the most effort-requiring task for a person. It is determined by various objective and subjective factors. Adopted moral values and social responsibility require that homeless men should not commit crime but survive and satisfy the minimum needs by following certain strategies. The results of research have shown how homeless men construct their hope to survive the homelessness by using some survival strategies. Homeless men, who seek to get food go to the charity canteens, eat in their friends' homes, try to buy food from their minimal incomes or beg in the streets. In order to protect themselves from the violence, homeless men try to be open-eyed at any time of the day, take the role of a "conflict fighter" or try to be brave and proud when there is a threat to their health. In order to protect themselves from the cold homeless people seek to acquire the relevant things and find remote locations to hide from wind and cold.

During the research, it has been found out that the men try to survive not only as a group but also as individuals. In the life of homeless men, existence is related to the power of faith and help for each other. The hope to survive is related to certain strategies of survival and expectations to lead a better life in the future.

